

BRICK LANE

Monica Ali

Brick Lane

Vertaald uit het Engels door Paul van den Hout

DE GEUS

Oorspronkelijke titel *Brick Lane*

Oorspronkelijke tekst © Monica Ali, 2003

Nederlandse vertaling © Paul van den Hout, 2003 en De Geus bv, Amsterdam 2022

Omslagontwerp Paul Pollmann

ISBN 978 90 445 4635 4

NUR 302

‘Grimmig, genadeloos leidt het lot elk van ons; slechts in het begin,
wanneer we nog helemaal opgaan in details, in allerlei onzin, in
onszelf, zijn we ons niet bewust van zijn harde hand.’

IVAN TOERGENJEV

‘Iemands karakter is zijn lot.’

HERACLITUS

District Mymensingh, Oost-Pakistan, 1967

Eén uur en drie kwartier voordat haar leven begon – begon zoals het geruime tijd zou voortgaan, namelijk onzeker – kreeg Nazneens moeder het gevoel alsof er een ijzeren vuist in haar buik kneep. Rupban hurkte neer op een krukje met drie poten dat buiten vóór de keukenhut stond. Ze was een kip aan het plukken omdat Hamids neven waren aangekomen uit Jessore, en er een feestmaal zou worden gehouden. ‘Tokkie-tok, je bent oud en pezig,’ zei ze, de vogels als altijd bij hun naam noemend, ‘maar ik zou je graag opeten, pijn in mijn buik of geen pijn in mijn buik. En morgen eet ik alleen maar gekookte rijst, geen paratha’s.’

Ze trok het dier nog een paar veren uit en keek toe hoe ze rond haar tenen neerdwarrelden. ‘Au,’ steunde ze. ‘Au, au.’ Er gebeurden allerlei dingen met haar. Zeven maanden lang was ze gerijpt, als een mango aan een boom. Nog maar zeven maanden. Ze zette de dingen die er met haar gebeurd waren van zich af. Een tijdlang, anderhalf uur, al besepte ze dat pas toen de mannen in een wolk van stof en met een holle maag terugkeerden van de velden, hield Rupban Tokkie-tok bij zijn slappe, benige hals en antwoordde ze alleen maar *komt eraan, komt eraan* op alle vragen naar de kip. De schaduw van de knikkerende en ravottende kinderen werden lang en stakerig. De geur van gebakken komijn en kardemom dreef over de hutten. De geiten blaatten hoog en dun. Rupban gaf een withete, bloedrode gil.

Hamid stormde de latrine uit, hoewel hij nog niet klaar was. Hij rende door de moestuin, langs de torenhoge rijststengels, over het zandpad dat om het dorp heen liep, terug naar zijn stek en greep een knuppel om de man dood te slaan die zijn vrouw aan het vermoorden was. Hij wist dat zij het was. Wie anders kon glas aan scherven schreeuwen met één kreet? Hij vond Rupban in het slaapgedeelte. Het bed was uitgerold, hoewel ze nog steeds stond. Met haar ene hand omknelde ze Mumtaz’ schouder, met de andere de nek van een half geplukte kip.

Mumtaz wuifde Hamid weg. ‘Vlug. Ga Banesa halen. Wacht je soms op een riksja? Vooruit, gebruik je benen.’

Banesa tilde Nazneen bij een enkel in de hoogte en blies geringschattend door haar tandeloze mond over het blauwe lijfje. ‘Ze wil niet eens één keer ademhalen. Sommige mensen die er te veel waarde aan hechten hoe ze een paar taka’s kunnen uitsparen, halen de vroedvrouw er niet bij.’ Ze schudde haar haarloze, gerimpelde hoofd. Banesa beweerde dat ze honderdtwintig jaar oud was, en beweerde dat al zo’n jaar of tien. Aangezien niemand in het dorp zich haar geboorte kon herinneren, en aangezien Banesa uitgedroogder was dan een oude kokosnoot, nam niemand de moeite om het te betwisten. Ze beweerde ook meer dan duizend baby’s te hebben gehaald, van wie er maar drie mismaakt waren geweest, twee gemuteerd (een hermafrodiet en een gebochelde), één doodgeboren en nog één half-aap-half-hagedis-een-zonde-tegen-God-een-wezen-dat-ergens-diep-in-het-woud-levend-was-begraven-en-van-wie-de-moeder-was-weggestuurd-de-duivel-mocht-weten-waarheen. Nazneen was weliswaar dood, maar kon niet tot deze misbaksels worden gerekend, omdat ze geboren was vlak voordat Banesa met haar krakende botten de hut binnen was gestrompeld.

‘Kijk eens naar je dochtertje,’ zei Banesa tegen Rupban. ‘Gaaf van top tot teen. Het enige wat ze nodig had, was iemand om haar pad naar deze wereld te effenen.’ Ze keek naar Tokkie-tok, die naast de treurende moeder lag, en zoog haar wangen naar binnen; een hongerige blik deed haar ogen even beter uitkomen, hoewel ze praktisch begraven waren onder rimpels. Het was al heel wat maanden geleden sinds ze vlees had gegeten, nu twee jonge vrouwen (ze had ze bij hun geboorte de keel dicht moeten knijpen) de concurrentie met haar waren aangegaan.

‘Laat me haar wassen en kleden voor de begrafenis,’ zei Banesa. ‘Ik bied mijn diensten gratis aan, natuurlijk. Misschien die kip daar voor de moeite. Zo te zien is hij oud en pezig.’

‘Geef mij haar even,’ zei Nazneens tante, Mumtaz, die stond te snikken.

‘Ik dacht dat ik gewoon buikpijn had,’ zei Rupban, die nu ook begon te huilen.

Mumtaz ontfermde zich over Nazneen, die nog steeds aan een enkel bengelde, en voelde het gladde rompje door haar vingers glijpen,

zodat het met een kreet op het bebloede matras plofte. Een kreet! Rupban tilde de baby in haar armen en gaf hem een naam voordat hij opnieuw naamloos kon sterven.

Banesa maakte ploppende geluiden met haar lippen. Met de hoek van haar vergeelde sari veegde ze wat speeksel van haar kin. 'Dit noemen ze het doodsgereutel,' legde ze uit. De drie vrouwen hielden hun gezicht dicht bij het kind. Nazneen zwaaide met haar armpjes en krijste alsof ze dit angstaanjagende schouwspel kon zien. De blauwe kleur van haar huid begon weg te trekken om plaats te maken voor bruin en paars. 'God heeft haar naar de aarde teruggeroepen,' zei Banesa met een misprijzende blik.

Mumtaz, die begon te twifelen aan Banesa's oorspronkelijke diagnose, zei: 'Tja, Hij heeft haar toch nog pas een paar minuten geleden naar ons toe gestuurd? Denk je soms dat Hij elke seconde van gedachten verandert?'

Banesa mompelde iets binnensmonds. Ze legde haar hand op Nazneens borst; haar artritische vingers leken op de wortels van een oeroude boom die boven de grond uit waren gegroeid. 'De baby leeft, maar ze is zwak. Er zijn twee wegen die je kunt bewandelen,' zei ze tegen Rupban. 'Haar naar een ziekenhuis in de stad brengen. Ze zullen haar aan slangen leggen en medicijnen geven. Dat kost heel veel geld. Je zult al je sieraden moeten verkopen. Of je kunt gewoon afwachten wat het Lot met haar voor heeft.' Ze wendde zich even tot Mumtaz om die er ook in te betrekken, maar toen weer tot Rupban. 'Natuurlijk bepaalt het Lot uiteindelijk alles, welke weg je ook bewandelt.'

'We brengen haar naar de stad,' zei Mumtaz en ze kreeg boze blosjes op haar wangen.

Maar Rupban, die niet kon ophouden met huilen, drukte haar dochttertje tegen haar borst en schudde haar hoofd. 'Nee,' zei ze, 'we moeten het Lot niet tarten. Wat er ook gebeurt, aanvaard het. En mijn kind moet geen energie verspillen aan vechten tegen het Lot. Op die manier zal ze sterker worden.'

'Goed, dat is dan geregeld,' zei Banesa. Ze bleef nog even besluiteloos staan, omdat ze zo'n honger had dat ze de baby bij wijze van spreken met huid en haar had kunnen verslinden, maar na een blik van Mumtaz schuifelde ze terug naar haar stulp.

Hamid kwam naar Nazneen kijken. Ze werd in kaasdoek gewikkeld en boven op de rol beddengoed op een oude jutezak gelegd. Haar oogjes waren dicht en opgezet alsof ze op allebei een stevige klap had gehad.

‘Een meisje,’ zei Rupban.

‘Ik weet het,’ zei Hamid. ‘Geeft niet. Wat doe je eraan?’ En hij ging weer weg.

Mumtaz kwam binnen met een tinnen bord met rijst, dal en kip-curry.

‘Ze wil niet drinken,’ zei Rupban tegen haar. ‘Ze weet niet wat ze moet doen. Waarschijnlijk is het haar Lot om te verhongeren.’

Mumtaz sloeg haar ogen ten hemel. ‘Morgen drinkt ze heus wel. Nu moet je eten. Of anders ben jij ook voorbestemd om te verhongeren.’ Ze glimlachte om het trieste, smalle gezicht van haar schoonzuster, wier trekken, zoals altijd, in het gelid stonden om te treuren om alles wat er was gebeurd en alles wat nog stond te gebeuren.

Maar Nazneen wilde de volgende ochtend niet drinken. En de dag daarna evenmin. Op de derde dag wendde ze haar gezicht af van de tepel en maakte kokhalzende geluidjes. Rupban, die bekendstond om haar voortdurende huilen, kon niet voldoen aan de vraag naar tranen. Er kwamen mensen op bezoek: tantes, ooms, neven en nichten, broers, tantezeggers, schoonfamilie, dorpsvrouwen en Banesa. De vroedvrouw sleepte haar kromme benen over de harde klei van de vloer van de hut en tuurde naar het kind. ‘Ik heb gehoord van één kind dat niet van de moeder wilde drinken, maar dat werd gezoogd door een geit.’ Ze glimlachte en toonde haar zwarte tandvlees. ‘Natuurlijk was dat niet een van mijn baby’s.’

Hamid kwam één of twee keer, maar ’s nachts sliep hij buiten op een *choki*. Op de vijfde dag, toen Rupban haars ondanks begon te wensen dat het Lot snel tot een besluit zou komen, klampte Nazneen haar mond rond de tepel, zodat duizend gloeiend hete naalden door Rupbans borst priemden en haar een kreet ontlokten van pijn en van de opluchting van een goede en geduldige vrouw.

Nazneen kreeg in haar jeugd heel wat keren dit verhaal te horen van Hoe Je Aan Je Lot Werd Overgelaten. Het was dankzij haar moeders wijze beslissing dat Nazneen in leven was gebleven en was opgegroeid tot het waakzame meisje met het brede gezicht dat ze was. Strijden tegen je Lot kan je bloed verzwakken. Soms, misschien wel

meestal, kan het fataal zijn. Niet één keer twijfelde Nazneen aan de logica van Hoe Je Aan Je Lot Werd Overgelaten. Ze was haar moeder zelfs dankbaar voor haar kalme moed, haar tranenrijke stoïcisme, dat ze vrijwel dagelijks beleed. Hamid, die je nooit aankeek als hij sprak, zei: 'Je moeder is een heilige van huis uit. Ze komt uit een familie van heiligen.' Toen haar moeder haar aanried om kalm te zijn van hart en geest, de Genade Gods te aanvaarden, even onaandoenlijk tegenover het leven te staan als dat met háár zou omgaan, luisterde Nazneen dan ook aandachtig, met haar grote hoofd achterover en een uitdrukking van ontspannen gelijkmoedigheid op haar gezicht.

Ze was een komiek ernstig kind.

'Hoe gaat het met mijn schatje? Nog steeds blij dat je in leven bent gebleven?' vroeg Mumtaz, wanneer ze haar een paar dagen niet had gezien.

'U zult van mij geen klacht of woord van spijt horen,' zei Nazneen. 'Ik vertel alles aan God.'

Wat niet veranderd kon worden, moest worden verdragen. En aangezien niets kon worden veranderd, moest alles worden verdragen. Dat principe regeerde haar leven. Het was mantra, filosofie en uitdaging. Zodat ze, toen ze vierendertig was en haar al drie kinderen geschonken waren en één ontnomen, toen ze een sukkel van een man had en het lot haar een jonge, veeleisende minnaar had toebedeeld, toen ze voor het eerst niet kon wachten tot de toekomst zich aan haar zou openbaren, maar die eigenhandig wilde scheppen, ze even versted stond van haar eigen kracht als een klein kind dat met zijn armpje zwaait en zich met zijn vuistje in zijn eigen oog treft.

Haar zuster Hasina, geboren drie dagen nadat Banesa was overleden (honderdtwintig jaar oud, toen en voor altijd), luisterde naar niemand. Toen ze zestien jaar was en zo mooi dat het bijna niet meer om aan te zien was, ging ze ervandoor met de neef van de eigenaar van de zaagmolen. Hamid wette zijn woede en in één moeite door een bijl. Zestien snikhete dagen en koele nachten lang bleef hij zitten tussen de twee citroenbomen die de ingang naar de nederzetting markeerden. Al die tijd bestond zijn enige bezigheid uit het gooien van stenen naar de gevlekte honden die naar eten scharrelden op de vuilnisbelt even verderop en het vervloeken van zijn sloerie van een dochter, wier hoofd van haar romp zou worden gekliefd zodra ze met

hangende pootjes terugkwam. Al die nachten deed Nazneen ook geen oog dicht: ze lag te luisteren naar het rammelen van het verroeste zinken dak en schrok voortdurend op van het gekras van de uilen, dat niet langer klonk als uilengekras, maar meer als een meisje dat werd gevelde door een bijl achter in haar nek. Hasina kwam niet terug. Hamid hervatte zijn werk als opzichter van de arbeiders in de rijstvelden. Als hij niet een paar keer iemand om het minste en geringste had afgeranseld, zou je aan niets hebben gemerkt dat hij een dochter had verloren.

Toen haar vader haar korte tijd later vroeg of ze een foto wilde zien van de man met wie ze de volgende maand zou trouwen, schudde Nazneen haar hoofd en antwoordde: 'Abba, het is goed dat u mijn man voor me hebt uitgezocht. Ik hoop dat ik een goede echtgenote kan zijn, net als Amma.' Maar toen ze zich omdraaide om weg te gaan, zag ze onbedoeld waar haar vader de foto had neergelegd.

Ze had het gewoon toevallig gezien. Zulke dingen gebeuren. Ze droeg de beeltenis met zich mee terwijl ze met haar nichtjes onder de *banyans* wandelde. De man met wie ze zou trouwen, was oud. Minstens veertig. Hij had een gezicht als een kikvors. Ze zouden trouwen, en hij zou haar meenemen naar Engeland. Ze keek uit over de velden met hun groengulden glinstering in het korte avondlicht. In de verte cirkelde een havik rond; hij liet zich als een steen naar beneden vallen, steeg weer op en vloog, scherp tegen de hemel afgetekend, verder tot hij tot niets verschrompelde. Er stond een hut midden in het rijstveld. Hij leek er misplaatst: verlegen, aan één kant inzakkend, alsof hij zich wilde verstoppen. De wervelwind die de helft van het naburige dorp met de grond gelijk had gemaakt, had verkozen deze hut te sparen, maar hem ergens anders neergezet. In het dorp waren ze nog bezig hun doden te begraven en naar lijken te zoeken. Donkere vlekken gingen heen en weer over de verre velden. Mensen, doende met het weinige dat ze vermochten in deze wereld.

Tower Hamlets, Londen, 1985

Nazneen zwaaide naar de getatoeëerde vrouw. De getatoeëerde vrouw zat er altijd wanneer Nazneen over het dorre gras en de gaten in de bestrating heen naar het flatgebouw tegenover haar keek. De meeste flats in de gebouwen die het plein aan drie kanten afsloten,

hadden netgordijnen, waarachter het leven uitsluitend bestond uit vormen en schaduwen. Maar de getatoeëerde vrouw had helemaal geen gordijnen. Elke ochtend en middag zat ze in haar stoel, waar haar machtige dijen overheen stulpten, vooroverleunend om as in een schaal te tikken, achteroverleunend om een slok uit haar blikje te nemen. Op dit moment deed ze het laatste, waarna ze het blikje uit het raam wierp.

Het was midden op de dag. Nazneen was klaar met haar huishoudwerkzaamheden. Straks zou ze beginnen met de voorbereidingen voor het avondeten, maar even zou ze de tijd aan zich voorbij laten gaan. Het was warm, en de zon scheen pal op de metalen raamluizen en spatte van het glas. Een roodgouden sari hing uit een flat op de bovenste verdieping van Rosemead. Het hesje en broekje van een baby een paar etages lager. Het bord dat tegen het metselwerk was geschroefd droeg een opschrift in strakke Engelse hoofdletters met kronkelige Bengaalse karakters eronder. VERBODEN AFVAL TE STORTEN. VERBODEN TE PARKEREN. BALSPELEN VERBODEN. Twee oude mannen liepen in witte harembroek met dito hoofddeksel over het pad, langzaam, alsof ze hun bestemming helemaal niet wilden bereiken. Een magere bruine hond trippelde snuffelend naar het midden van het grasveld en deed zijn behoefte. Het windje dat over Nazneens gezicht streek, was zwanger van de stank van de uitpuilende gemeenschappelijke vuilnisbakken.

Een halfjaar nu sinds ze naar Londen was gestuurd. Elke ochtend voordat ze haar ogen opendeed, dacht ze: *als ik een wens mocht doen, weet ik wel wat ik zou wensen*. En dan deed ze haar ogen open en zag op het kussen naast zich Chanu's pafferige gezicht met de zelfs tijdens zijn slaap in protest halfgeopende lippen. Ze zag de roze kaptafel met de spiegel in zijn gekrulde lijst en de monstrueuze zwarte klerenkast die de helft van de kamer in beslag nam. Pleegde ze verraad? Door te denken: *als ik een wens mocht doen?* Kwam dat niet op hetzelfde neer als die wens te dóen? Als ze wist wat ze zou wensen, dan had ze die wens in haar hart eigenlijk al gedaan.

De getatoeëerde vrouw zwaaide terug naar Nazneen. Ze krabde aan haar armen, haar schouders, de bereikbare delen van haar billen. Ze geeuwde en stak een sigaret op. Ten minste twee derde van haar lichaam, voorzover zichtbaar, was met inkt bedekt. Nazneen was nooit dichtbij genoeg geweest (nooit dichterbij, nooit verderaf) om te kunnen zien wat de tatoeages voorstelden. Chanu zei dat de geta-

toeërde vrouw een Hell's Angel was, wat Nazneen ontstelde. Ze had gedacht dat de tatoeages bloemen waren of vogels. Ze waren lelijk en ze maakten de vrouw onnodig lelijk, maar die maalde daar duidelijk niet om. Elke keer dat Nazneen haar zag, straalde ze dezelfde verveling en onverschilligheid uit. Het was een staat die werd nagestreefd door de sadhoes die in lompen gehuld door de moslimdorpen trokken, ongenaakbaar voor de barmhartige vreemdelingen, de onbarmhartige zon.

Nazneen overwoog soms om naar beneden te gaan, de binnenplaats over te steken en door het trappenhuis van Rosemead naar de derde verdieping te klimmen. Ze zou misschien op een aantal verkeerde deuren moeten kloppen voordat de getatoeëerde vrouw opendeed. Ze zou iets voor haar meenemen, wat *samosa's* of *bhaji's*, en de getatoeëerde vrouw zou glimlachen, en Nazneen zou glimlachen, en misschien zouden ze samen aan het raam kunnen zitten en de tijd wat plezieriger laten verstrijken. Ze overwoog het, maar ze ging niet. Onbekenden zouden opendoen als ze op de verkeerde deur klopte. De getatoeëerde vrouw zou kwaad kunnen worden wanneer ze ongevraagd werd gestoord. Het was duidelijk dat ze niet graag uit haar stoel kwam. En zelfs als ze niet boos zou worden, wat had het voor zin? Nazneen kende maar twee woorden Engels: *sorry* en *thanks*. Ze hield het heus nog wel een dag in haar eentje uit. Het was gewoon nog een dag.

Ze moest eens aan het avondeten beginnen. De lamscurry was al klaar. Die had ze de vorige avond al bereid, met tomaten en nieuwe aardappels. Er stond nog kip in de vrieskast van de laatste keer toen Dr Azad was uitgenodigd, maar op het laatste moment had afgezegd. Alleen moest de dal nog worden gemaakt, moesten de groenteschotels en de kruiden nog worden gemalen, de rijst gewassen en de saus bereid voor de vis die Chanu vanavond zou meenemen. Ze zou de glazen afwassen en met krantenpapier afdrogen om ze mooi te laten glanzen. Het tafelkleed had een paar vlekken die eruit geboend moesten worden. Wat als er iets verkeerd ging? De rijst kon gaan plakken. Ze zou te veel zout in de dal kunnen doen. Misschien vergat Chanu de vis.

Het was maar een avondmaal. Eén avondmaal. Eén gast.

Ze liet het raam open. Ze ging op de bank staan om de Heilige Koraan van de hoge plank te kunnen pakken die Chanu, onder hevige aandrang van haar kant, er speciaal voor aan de muur had getim-

merd. Ze concentreerde zich vurig op haar intentie en probeerde met gebalde vuisten en nagels die in haar handpalmen beten aan Satan te ontkomen. Toen sloeg ze een willekeurige pagina op en begon te lezen.

God behoort alles toe wat de hemelen en de aarde bevatten. Wij sporen u aan, zoals Wij allen aan wie het Boek vóór u is gegeven, hebben aangespoord, God te vrezen. Als gij Hem loochent, weet dan dat God alles toebehoort wat de hemelen en aarde bevatten. God is Zichzelf genoeg en Hij dient te worden geprezen.

De woorden brachten haar maag tot rust en ze was blij. Zelfs Dr Azad was niets naast God. God behoort alles toe wat de hemelen en de aarde bevatten. Ze herhaalde de woorden een paar keer, hardop. Ze was rustig nu. Niets kon haar deren. Alleen God, als hij dat verkoos. Chanu kon gaan lopen redderen en piepen omdat Dr Azad kwam eten. Hij ging zijn gang maar. God behoort alles toe wat de hemelen en de aarde bevatten. Hoe zou het in het Arabisch klinken? Nog mooier dan in het Bengaals, dacht ze, want dat waren Gods Waarlijke Woorden.

Ze sloot het boek en keek de kamer rond om te controleren of alles netjes genoeg was. Chanu's boeken en papieren lagen opgestapeld onder de tafel. Die moesten worden verplaatst, anders kon Dr Azad zijn benen niet kwijt. De kleden, die ze eerder die dag uit het raam had gehangen en geklopt met een stuk hout, moesten worden teruggelegd. Er waren drie kleden: rood met oranje, groen met paars en bruin met blauw. De vloerbedekking was geel met een groen bladmotief. Honderd procent nylon en, volgens Chanu, zeer slijtvast. De bank en de stoelen hadden de kleur van gedroogde koeienmest, wat een praktische kleur was. Er lagen plastic antimakassars over de rugleuning om die te beschermen tegen Chanu's haarolie. Er stond veel meubilair, meer dan Nazneen ooit in één kamer had gezien. Als je alle meubelstukken in de nederzetting bij elkaar zou zetten, uit elke hut, dan zou het nog minder zijn dan wat in dit ene vertrek stond. Er stond een lage tafel met een glazen blad en poten van oranje plastic, drie tafeltjes die in elkaar pasten, de grote tafel die ze gebruikten voor het avondmaal, een boekenkast, een dressoir, een krantenbak, een rolwagentje vol mappen en ordners, het bankstel, twee voetenbankjes, zes eettafelstoelen en een vitrine. Het behang was geel met een

patroon van bruine vierkanten en cirkels in keurige verticale banen. Niemand in Gouripur had iets wat daarbij in de buurt kwam. Het gaf haar een trots gevoel. Haar vader was de op één na rijkste man van het dorp en hij had nooit zoiets bezeten. Hij had een goed huwelijk voor haar gesloten. Er hingen borden aan de muur, aan haken en ijzerdraad, die niet bedoeld waren om van te eten, maar uitsluitend als decoratie. Van sommige was de rand met goudverf beschilderd. ‘Bladgoud’ noemde Chanu het. Zijn getuigschriften hingen ingelijst tussen de borden. Ze had hier alles. Al die prachtige dingen.

Ze zette de Koran weer terug. Daarnaast lag het Allerheiligste Boek in een doek gewikkeld: de Koran in het Arabisch. Ze legde haar vingers op de doek.

Nazneen keek naar de glazen vitrine met keramiekdieren, porseleinen poppetjes en plastic vruchten. Elk ervan moest worden afgestoft. Ze vroeg zich af hoe het stof erin kwam en waar het vandaan kwam. Het behoorde allemaal aan God toe. Ze vroeg zich af wat Hij aan moest met aapjes van aardewerk, porseleinen prullaria en stof.

En toen, omdat ze haar gedachten de vrije loop had gelaten en weer ongeconcentreerd was geworden, begon ze voor zichzelf uit de heilige koran een van de soera's op te zeggen die ze op school had geleerd. Ze wist niet wat de woorden betekenden, maar hun ritme kalmeerde haar. Ze ademde vanonder uit haar maag. In en uit. Kalm. Stil. Nazneen viel in slaap op de bank. Ze keek uit over jadegroene rijstvelden en zwom in het koele, donkere meer. Ze liep gearmd met Hasina naar school en samen huppelden ze een stuk en ze vielen en ze sloegen het stof van hun knieën. En de myrah-vogels zongen in de bomen, en de geiten drentelden langs, en de grote droeve waterbuffels trokken langs als een begrafenisstoet. En de hemel boven hen was wijd en open en het land strekte zich voor hen uit en ze kon kijken tot aan de einder, waar de aarde in een donkerblauwe streep vervloede met de hemel.

Toen ze wakker werd, was het bijna vier uur. Ze snelde naar de keuken en begon, met de slaap nog in haar ogen, uien te snijden, zodat het niet lang duurde voordat ze zich in haar vinger sneed, een jaap in haar linker wijsvinger, vlak onder de nagel. Ze zette de koudwaterkraan aan en hield haar hand onder de straal. Wat zou Hasina nu doen? Het was een gedachte die voortdurend in haar opkwam. *Wat doet Hasina op dit moment?* Het was niet eens een gedachte. Het was

een gevoel, een steek door haar longen. Alleen God wist wanneer ze haar weer zou zien.

Het verontrustte haar dat Hasina het lot weerstreefde. Daar kon niets goeds uit voortkomen. Niet één mens kon dat beweren. Maar ja, op de keper beschouwd, als je er echt over nadacht, hoe kon je er dan zeker van zijn dat Hasina niet gewoon haar lot volgde? Als je niet kunt tornen aan je lot, hoe hard je je er ook tegen verzet, dan was Hasina misschien gedoemd geweest om weg te lopen met Malek. Misschien verzette ze zich dáártegen en was het dát wat ze niet kon veranderen. O, je denkt wel dat het simpel is, nu je de beslissing al zo lang geleden hebt genomen, je te laten commanderen door het lot, maar hoe moet je erachter komen in welke richting het je roept? En je moest elke van God gegeven dag weer zien door te komen. Als Chanu vanavond thuiskwam, en het huis was nog niet op orde en de kruiden waren nog niet eens gemalen, kon ze dan machteloos haar armen spreiden en zeggen: vraag mij niet waarom alles nog niet klaar is, ik heb het niet beslist, maar het lot. Een echtgenote kon voor een veel lichter vergrijp met recht worden getuchtigd.

Chanu had haar nog niet geslagen. Hij vertoende ook geen tekenen dat hij dat van plan was. In feite was hij goed en zacht. Niettemin was het dwaas ervan uit te gaan dat hij haar nooit zou slaan. Hij vond haar 'heel bedrijvig' (ze had hem dat eens tegen iemand aan de telefoon horen zeggen). Hij zou ontsteld zijn als ze in gebreke bleef.

'Het is een onbedorven meisje. Uit het dorp.'

Ze was eens 's avonds om een uur of twaalf wakker geworden en opgestaan om een glas water te drinken. Ze waren pas een week getrouwd. Zij was al gaan slapen, en hij was nog op en zat te telefoneren, terwijl zij aan de andere kant van de deur stond.

'Nee,' zei Chanu. 'Dat kan ik niet zeggen. Niet mooi, maar ook niet zo lelijk. Ze heeft een breed gezicht, groot voorhoofd. Ogen staan een beetje dicht bij elkaar.'

Nazneen legde haar hand tegen haar hoofd. Het was waar. Haar voorhoofd was groot. Maar ze had nooit gevonden dat haar ogen te dicht bij elkaar stonden.

'Niet lang. Niet klein. Zo'n één meter vijfenvijftig. Heupen zijn een beetje smal, maar niet te smal, denk ik, om kinderen te krijgen. Al met al ben ik content. Misschien dat ze later wat baardhaar krijgt, maar ze is nog pas achttien. En een half ei is beter dan een lege dop.

Ik heb te lang gewacht met het nemen van een vrouw.'

Smalle heupen! Je mocht willen dat je zelf zo'n gebrek had, foeterde Nazneen in stilte, terwijl ze dacht aan de rollen vet die van Chanu's buik afhingen. Je zou al die honderden pennen en potloden van je er veilig onder kunnen wegstoppen. Plus nog een paar boeken. Als je spillebenen het gewicht konden dragen.

'Bovendien is ze heel bedrijvig. Schoonmaken en koken en zo. Het enige wat ik op haar zou kunnen aanmerken, is dat ze mijn mappen niet kan ordenen, omdat ze geen Engels spreekt. Maar ik mag niet klagen. Zoals ik al zei, een meisje van het dorp: volkomen onbedorven.'

Chanu bleef doorpraten, maar Nazneen sloop weg en kroop weer in bed. Een half ei is beter dan een lege dop. Haar man had voor alles een spreekwoord. Elke vrouw is beter dan geen vrouw. Iets is beter dan niets. Wat had ze dan gedacht? Dat hij verliefd was op haar? Dat hij dankbaar was omdat zij, jong en gracieus, hem had geaccepteerd? Dat ze, omdat ze zich aan hem had opgeofferd, iets van hem mocht verwachten? Ja. Ja. Ze besepte in een vlaag van teleurstelling dat ze dat allemaal had gedacht. Wat een dwaas meisje was ze! Wat een verbeelding. Wat een eigendunk.

Het bloeden scheen te zijn opgehouden. Nazneen draaide de kraan dicht en wikkelde een stuk papier van een keukenrol om haar vinger. Met wie had Chanu die keer zitten praten? Misschien was hij opgebeld uit Bangladesh, door een familielid dat niet op de bruiloft was geweest. Misschien was het Dr Azad. Nou, vanavond zou hij dan met zijn eigen ogen dat grote voorhoofd en die iets te dicht bij elkaar staande ogen kunnen zien. Er sijpelde bloed door het keukenpapier heen. Ze trok het eraf en zag de rode druppels in de aluminium gootsteen vallen. De druppels vloeiden ineem als kwik en verdwenen in de afvoer. Hoe lang zou het duren voordat haar vinger druppel na druppel leeggebloed was? Haar arm? En haar lichaam, haar hele lichaam? Wat ze het meest miste, was mensen. Niet iemand in het bijzonder (behalve Hasina, natuurlijk), maar gewoon mensen. Als ze haar oor tegen de muur drukte, hoorde ze geluiden. De televisie die aan stond. Hoesten. Soms een toilet dat werd doorgetrokken. Iemand die boven een stoel verschoof. De benedenburen die om het hardst tegen elkaar aan het schreeuwen waren. Iedereen in zijn doos, bezig zijn bezittingen te tellen. In al haar achttien jaren kon ze

zich amper een moment herinneren waarop ze alleen was geweest. Tot ze was getrouwd. En naar Londen was gegaan om dag in, dag uit in deze grote doos te zitten met de meubels om af te stoffen en de gedempte geluiden van privé-levens boven, onder en rondom haar.

Nazneen bestudeerde haar vinger. Het bloeden was weer opgehouden. Onsamenhangende gedachten kwamen nu in haar op. Ze zou Chanu vragen om een nieuwe sari. Abba was geen afscheid van haar komen nemen. Ze had gedacht dat hij 's ochtends zou komen, voordat ze vertrokken naar Dhaka, naar het vliegveld. Maar toen ze was opgestaan, was hij al weg naar de velden. Was het omdat hij te veel van haar hield, of te weinig? Ze had boenwas nodig. En bleekwater voor het toilet. Zou Chanu vanavond weer willen dat ze zijn likdoorns bijstneet? Wat zou Hasina nu doen?

Ze liep naar de slaapkamer en deed de klerenkast open. De brief zat in een schoenendoos op de bodem. Ze ging op het bed zitten om hem te lezen; haar voeten raakten bijna de zwartgelakte deuren. Soms droomde ze dat de klerenkast over haar heen was gevallen, haar op het matras had verpletterd. Soms droomde ze dat ze erin opgesloten zat en eindeloos met haar vuisten tegen de binnenkant hamerde, zonder dat iemand haar hoorde.

Neef Ahmed heb me je adres gegeven goddank. Ik hoor je ben getrouwd en bid vaak op je trouwdag en ook nu. Ik bid je man is een goed mens. Jij moet me schrijven en me alles vertellen.

Ik nu zo gelukkig, haast angstig. Durf bijna mijn ogen niet te openen. Waarom niet? Wat maakt me bang? God heb me niet alleen op de wereld gezet om te lijden. Ik weet dat zelfs op de donkerste dagen.

Maleks oom werk heel hoog bij het spoor. Hij heb hem heel mooie baan bezorgd. Malek gaan heel vroeg weg en kom heel laat thuis. Hij weet weinig van treinen en zo maar hij zegt dat het er niet toe doet. Wat er toe doet is slim zijn. Niemand is slimmer dan mijn man.

Niet te geloven! We wonen in een flatgebouw van drie verdiepingen. Onze flat heb twee kamers. Geen veranda maar ga ik het dak op. Er is een bruine stenen vloer koel aan je voeten. We hebben een bed met een metalen vering een kast en twee stoelen in de slaapkamer. Mijn saries vouw ik op en leg ze in een doos onder het bed. In de woonkamer hebben we drie rieten stoelen een kleed een krukje (Malek leg er graag ze voeten op) een kist voorlopig voor als we een tafel krijgen. Ook een oliekachel waar ik een doek overheen leg om niet vies te laten worden. Mijn pannen gaan in de kist. Bij-

na geen kakkerlakken ik zie er soms maar één of twee.

Al hebben we niks ben ik gelukkig. We houden van elkaar. Liefde is geluk. Soms wil ik rondrennen en springen als een geit. Zoals we deden op weg naar school. Maar er is hier weinig ruimte en ik ben zestien en getrouwd. Alles is nu goed tussen ons. Ik houd mijn tong in zoals mijn man zeg. Omdat een man goed is voor zijn vrouw betekent niet dat ze kan zeggen wat ze wil. Als vrouwen dat snappen krijgen ze geen slaag. Malek heb een prima baan. Ik bid voor een zoon. Ik bid dat Maleks moeder ons de misdaad van ons huwelijk vergeeft. Later zal ze van me houden als een dochter. Als ik me vergis is ze geen echte moeder want een moeder houd van alles van haar zoon. Nu ben ik van hem. Als Amma nog zou leven denk je dat ze ons zou vergeven wat Abba niet kan? Soms denk ik van wel. Vaak denk ik van niet en dan word ik boos en ook heel verdrietig.

Zuster ik denk elke dag aan je en stuur mijn liefde. En groeten aan je man. Nu heb je mijn adres en moet je me schrijven en alles over Londen vertellen. Ik word bang als ik denk aan hoe ver je weg bent. Weet je nog dat verhaal wat we vroeger hoorden en zo begint. 'Er was eens een prins in een heel ver land zeven zeeën en dertien riviers weg.' Zo denk ik aan jouw. Maar dan als prinses.

We zien elkaar snel weer en dan zijn we weer kleine meisjes.

Iemand klopte op de voordeur van de flat. Nazneen opende hem op een kier, met de ketting erop, deed hem dicht om de ketting los te maken en trok hem toen wijddopen.

'Niemand zegt het hem in zijn gezicht,' zei Mrs Islam tegen Razia Iqbal. 'Maar iedereen zegt het achter zijn rug. Ik houd niet van dat geroddel.'

Nazneen ontving haar bezoek met een *salam* en ging thee zetten. Mrs Islam begon, van de bank over de lage tafel gebogen, zakdoeken te vouwen die ze in de mouwen van haar gebreide vest stak. 'Het verspreiden van geruchten is onze nationale sport,' zei Razia. 'Dat wil niet zeggen dat ik er vóór ben. In de meeste gevallen is er geen steek van waar.' Ze wierp een zijdelingse blik op Nazneen, die de theeboel aan het neerzetten was. 'Wat vertellen ze nu weer? Als ik het van iemand anders hoor, kan ik ze zeggen hoe alles precies zit.'

'Tja,' zei Mrs Islam bedachtzaam. Ze leunde achterover tegen de bruine bekleding. Haar mouwen bolden op en lubberden. Ze droeg sloffen en zwarte sokken. Nazneen keek door het glazen tafelblad heen en zag dat Mrs Islams voeten een opwinding verrieden die haar

gezicht niet prijsgaf. 'Je moet bedenken dat ze geen kinderen had. En dat na twaalf jaar huwelijk.'

'Ja, dat is zo,' beaamde Razia. 'Dat is het ergste wat een vrouw kan overkomen.'

'En van vijftien hoog, als je dan besluit te springen, is het afgelopen.' Mrs Islam trok een zakdoek te voorschijn en veegde een beetje zweet van haar voorhoofd. Als Nazneen alleen maar naar haar keek, kreeg ze het al verschrikkelijk warm.

'Ja, als je van die hoogte naar beneden springt, eindig je echt niet als een plant,' was Razia het met haar eens. Ze pakte een kop aan van Nazneen en hield hem in haar handen, die zo groot waren als die van een man. Ze droeg zwarte veterschoenen, stevig en met dikke zolen. Het was de sari die niet bij haar leek te passen. 'Maar het is natuurlijk een ongeluk geweest. Waarom zou iemand dat tegenspreken?'

'Een vreselijk ongeluk,' zei Mrs Islam. 'Maar iedereen fluistert achter haar mans rug.'

Nazneen dronk van haar thee. Het was tien over vijf en ze had nog niets anders gedaan dan twee uien snijden. Ze had niets over het ongeluk gehoord. Chanu had er geen woord over gezegd. Ze wilde weten wie die vrouw was die zo verschrikkelijk aan haar eind was gekomen. Ze formuleerde een paar vragen in haar hoofd, telkens anders.

'Schandalig!' zei Razia. Ze glimlachte naar Nazneen. Nazneen vond dat Razia eruitzag alsof ze het niet echt meende. Haar glimlach gaf haar gezicht een uitdrukking alsof ze zich opperbest vermaakte, hoewel haar mondhoeken slechts even opkrulden om uiting te geven aan medelijden in plaats van geamuseerdheid. Ze had een lange neus en kleine ogen, die je altijd van opzij aankeken, nooit direct, zodat ze voortdurend de indruk wekte dat ze je zat te taxeren, zo niet uit te lachen.

Mrs Islam produceerde een geluid dat moest beduiden dat het inderdaad schandalig was. Ze trok een schone zakdoek te voorschijn en snoot haar neus. Na een gepaste stilte vroeg ze: 'Heb je dat verhaal gehoord over Jorina?'

'Ik hoor zoveel,' zei Razia op een toon alsof geen enkel nieuwtje over Jorina haar in de verste verte interesseerde.

'En wat vind je ervan?'

'Hangt ervan af,' zei Razia, terwijl ze langs haar neus naar haar thee keek, 'waar u het precies over heeft.'

'Ik vertel je niets wat geen publiek geheim is. Dat kun je ook niet verwachten als je uit werken gaat.'

Nazneen zag Razia met een ruk opkijken. Razia was veel minder op de hoogte dan Mrs Islam. Mrs Islam wist altijd alles van iedereen. Ze woonde al bijna dertig jaar in Londen en als je uit Bangladesh kwam, wat kon je dan voor haar verborgen houden? Mrs Islam was de eerste geweest die bij Nazneen op bezoek was gekomen, in die eerste dagen toen haar hoofd nog omliiep, toen de dagen als in een droom voorbijgingen en ze pas 's nachts in haar slaap echt tot leven kwam. Mrs Islam gold in Chanu's ogen voor 'respectabel'. Niet veel mensen waren voldoende 'respectabel' om te bezoeken of te ontvangen. 'Weet je,' zei Chanu toen hij haar dat voor het eerst uitlegde, 'de meesten van onze mensen hier zijn Sylheti's. Ze klitten aan elkaar omdat ze uit dezelfde streek komen. Ze kennen elkaar uit hun dorp en dan komen ze naar Tower Hamlets en denken ze dat ze weer in hun dorp zijn. De meesten van hen zijn gedrost. Zo komen ze hier. Ze nemen allerlei ondergeschikte baantjes aan boord, slavenwerk is het, of ze varen mee als verstekelingen die als ratten wegkruipen in het ruim.' Hij schraapte zijn keel en richtte toen het woord tot de muur achter haar, zodat Nazneen zich omkeerde om te zien tegen wie hij het had. 'En als ze drossen en hier belanden, zijn ze in zekere zin weer thuis. En vergeet niet dat wij in de ogen van een wit persoon allemaal hetzelfde zijn: vieze aapjes van dezelfde apenstam. Maar die mensen zijn boeren. Zonder schoolopleiding. Kunnen amper lezen of schrijven. Bekrompen. Zonder ambities.' Hij leunde achterover en wreef over zijn buik. 'Ik kijk niet op ze neer, maar wat wil je? Als iemand zijn hele leven niets anders heeft gedaan dan een riksja getrokken zonder ooit een boek ter hand te hebben genomen, wat kun je dan anders verwachten?'

Nazneen vroeg zich af hoe het dan met Mrs Islam zat. Als ze alles van iedereen wist, moest ze ook met iedereen omgaan, boer of geen boer. En toch was ze respectabel.

'Uit werken?' vroeg Razia aan Mrs Islam. 'Wat is er dan met Jorina's man aan de hand?'

'Met Jorina's man is helemaal niets aan de hand,' zei Mrs Islam. Nazneen bewonderde de manier waarop de woorden uit haar mond kwamen, als kogels. Het was nu te laat om te vragen naar de vrouw die van de vijftiende verdieping was gevallen.

'Haar man werkt nog steeds,' zei Razia op een toon alsof zij degenen was die de informatie verschaftte.

'Haar man werkt nog steeds, maar hij kan haar maag niet vullen.

In Bangladesh eten twaalf mensen van één weekloon, maar Jorina kan haar maag niet vullen.'

'Waar gaat ze heen? De kledingfabriek?'

'Ze gaat met van alles om: Turken, Engelsen, joden. Van alles. Ik ben niet ouderwets,' zei Mrs Islam. 'Ik draag geen *burkha*. Ik doe aan *purdah* in gedachten, wat het belangrijkste is. Bovendien draag ik vesten en joppers en een shawl om mijn hoofd. Maar als je met al die mensen omgaat, zelfs al zijn het goede mensen, moet je je eigen cultuur opgeven en die van hen accepteren. Zo gaat het nu eenmaal.'

'Arme Jorina,' zei Razia. 'Kun je je het voorstellen?' vroeg ze aan Nazneen, die dat niet kon.

Ze praatten verder, en Nazneen zette nog meer thee en gaf antwoord op een paar vragen over haarzelf en haar man, terwijl ze zich de hele tijd zat af te vragen hoe het nu met het eten moest, want ze kon onmogelijk iets tegen haar gasten zeggen waardoor ze zich niet meer welkom zouden voelen.

'Dr Azad kent Mr Dalloway,' had Chanu haar uitgelegd. 'Hij heeft invloed. Als hij een goed woordje voor me doet, krijg ik automatisch promotie. Zo werkt het. Zorg ervoor dat je de kruiden goed bakt, en snij het vlees in grote stukken. Ik wil vanavond geen kleine stukken vlees.'

Nazneen informeerde naar Razia's kinderen, een jongen en een meisje, vijf en drie, die aan het spelen waren bij een vriendin van Razia. Ze informeerde naar Mrs Islams jicht, en Mrs Islam knorde en bromde wat om aan te geven dat ze inderdaad veel hinder had van haar heup, maar dat ze het als stoïcijnse er niet over mocht hebben. En toen, juist op het moment dat ze het echt benauwd kreeg van ongerustheid over het diner, stonden haar gasten op om afscheid te nemen. Nazneen snelde naar de deur om die open te doen en voelde zich onbeleefd toen ze ongeduldig bleef staan wachten tot ze weggingen.